

5. Технічна освіта на Кіровоградщині: історичний нарис / під ред. В.М. Орлика. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2009. – 240 с.
6. ДАКО. – Ф.823. – Оп.2. – Спр.58. – Арк.24
7. Студентський вісник Кіровоградського національного технічного університету від 15 вересня 1995 р.
8. Студентський вісник Кіровоградського національного технічного університету від 16 грудня 1997 р.
9. Поточний архів КНТУ.
10. Архів музею Кіровоградського національного технічного університету, спогади Г.Носова.
11. Державний архів Кіровоградської області (далі ДАКО). – Ф.823. – Оп.2. – Спр.187. – Арк.19
12. ДАКО. – Ф.823. – Оп.2. – Спр.2. – Арк. 313, Арк. 17
13. Студентський вісник Кіровоградського національного технічного університету від 1 березня 1996 року

Мироненко Н. В. Взаимосвязь научно-технического обеспечения кабинетов трудового обучения с научно-исследовательской работой в УССР 1970-80-х гг.

В статье раскрывается состояние научно-исследовательской работы по трудовому обучению в средней и высшей школах Украины в 1970-80-х гг. Показана роль ученических производственных бригад в организации сельскохозяйственной исследовательской работы, а также вклад в организацию исследовательской работы ученической молодежи работников Кировоградского института сельскохозяйственного машиностроения.

Ключевые слова: исследовательская работа, трудовое обучение, производственные комбинаты.

Mironenko N. V. Relationship between scientific and technical support of labor training classrooms and scientific and research work in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1970-80s

The article is dedicated to organization of research work open up from the labour studies of middle and higher school in Ukraine in 1970-80 The role of student's production brigades is rotined in organizations of agricultural researcher, and also payment, in organization of research work of student's young people of workers of the Kirovohrad institute of agricultural engineer.

Keywords: research work, labour studies, production combines.

УДК 94(477.87)“1960/1980”:316.647.6

С. О. Гордійчук

ДИСИДЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОСИПА ТЕРЕЛІ У 1960–1980–х роках (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КАРНИХ СПРАВ КДБ)

Стаття присвячена боротьбі Йосипа Терелі, уродженця Закарпаття за свободу віросповідань та звільнення засуджених радянським урядом за віру у 1960-1980-х роках. Він жертва каральної психіатрії, автор і розповсюджувач самвидаву. За свої антирадянські виступи двадцять три роки свого життя провів у радянських в'язницях, концтаборах, психіатричних лікарнях та на засланні. І врешті був депортований за межі Радянського Союзу як один з ревнох дисидентів Закарпаття у 1987 р. Дана праця базується на основі архівних матеріалів Управління Служби безпеки України в Закарпатській області.

Ключові слова: дисидент, Йосип Тереля, інакодумці, тоталітаризм, греко-католицька церква, психіатрична лікарня.

У 1960-1980-ті роки політичні репресії перестали бути масовими і набули цілеспрямованого характеру, їх жертвами ставали учасники дисидентського руху чи окремі "інакодумці". Йосип Тереля належав до найвідоміших українських дисидентів. Мало кому з них довелося на собі «скуштувати» увесь набір репресивної системи - концтабори, «психушки», камери-одиночки, заслання і, нарешті, видворення із СРСР. Загальний термін переслідувань - 23 роки. Його прізвище довгий час паплюжилося зі сторінок комуністичної преси. А поміж тим, єдине, чого хотів уродженець села Келечин на Міжгірщині, аби Україна була українською.

Йосип Тереля (1943–2009), уродженець Закарпаття, у 16 років вступив до ОУН. Був засновником Ініціативної групи захисту прав віруючих і церков України, редактором нелегальної «Хроніки Католицької Церкви в Україні», автором численних статей, звернень, листів, протестів та петицій, належав до одних із найвідоміших українських дисидентів. Йосип Тереля — художник, поет, публіцист, науковець, активний церковний та громадський діяч. Живучи і працюючи в Канаді після 1987 р. Йосип Тереля тут розгортає свою діяльність спрямовану на легалізацію Української греко-католицької церкви на Україні. Саме на прикладі Йосипа Терелі описували на Заході переслідування греко-католиків і всіх віруючих у Радянському Союзі.

Праці Йосипа Терелі можна поділити на дві категорії: 1) праці історико-джерельного характеру; 2) праці, що стосуються церковного життя. До першої групи ми відносимо англomовну працю Йосипа Терелі, написана у співпраці з американським публіцистом Майклом Брауном, під назвою «Свідок приви́дів і переслідувань в СРСР» [1]. В ній вміщено біографію Йосипа Терелі та його спогади про тюремне життя. Сюди можна віднести і «Нотатки з божевільного будинку» Йосипа Терелі [2]. В даній праці він описує важке життя у психіатричних лікарнях своє та своїх поплічників.

У 1991 році Йосипом Терелею було видано працю «2001» [3], де вміщено ілюстровані малюнки автора виконаними у неволі. Важливим джерелом для вивчення є його тюремний щоденник, в якому описує свій шлях в Володимирській тюрмі. У 1993 році Йосип Тереля видає україномовну збірку віршів «Чорне і Біле» [4]

із власними ілюстраціями та фотографіями, створеними в тюрмах, таборах і психіатричних лікарнях. Багато віршів із збірки присвячені І. Світличному, В. Симоненку, А. Горській, В. Стусу, о. Августину Волошину.

До праць, які Йосип Тереля писав про церковне життя католиків, життя єпископів відносимо «Тіло і кров» [5], «Царство духа» [6], «Грушів» [7] та «Нарис історії російського католицизму східного обряду» [8]. Після смерті Йосипа Терелі на Україні видано скорочений варіант праці «Свідок привидів і переслідувань в СРСР» під назвою «Грушів», у першій частині якої розповідає про свій важкий шлях в'язня радянських тюрем і "психушок", в другій частині веде річ про Грушівське чудо – об'явлення Пречистої Діви Марії у с. Грушів на Львівщині у 1987 році, свідком якого він був [7]. Всі інші праці присвячені вивченню догм і моралі католицької віри та деяких єпископів.

Праці про Йосипа Терелю носять здебільшого науково-популярний характер і не стосуються вивчення його дисидентських поглядів. Вітчизняні автори, Олександр Гаврош [9], Іван Костюк [10], о. Василь Данилаш [11], Микола Мушинка [12] у своїх публікаціях описують життєвий шлях Йосипа Терелі і не заглиблюються в дослідження його політичних поглядів, та його внесок в рух опору українських дисидентів, погляди яких були спрямовані проти радянської системи. До такого ж написання вдається і С. Карасик, стаття якого вміщена в енциклопедичне зібрання «Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР» [13]. Словник включає понад 1000 біографій представників опозиції з колишніх комуністичних країн.

Про тюремне життя земляка писав закарпатський письменник і краєзнавець Василь Пагіря у праці «Свідок правди і любові» [14]. Видання, що складається із листів та статей, присвячене уродженцю Міжгірщини Йосипу Терелі. Через листування героя книжки з автором можна прослідкувати тюремний шлях одного із найвідоміших українських захисників прав віруючих в Радянському Союзі.

Метою даної статті є аналіз політичних поглядів та антитоталітарна діяльність Йосипа Терелі у 1960-1980-х роках, як його боротьба за відновлення Української греко-католицької церкви вплинула на її відновлення, показати протиправні дії слідчих органів КДБ щодо засудженого. Проаналізувавши вищезгадані праці автор спробує висвітлити дисидентську боротьбу Йосипа Терелі, спираючись на архівні документи, точніше – кримінальну справу, що зберігається в Архіві Служби Безпеки України в Закарпатській області, м. Ужгород.

Справа Йосипа Терелі складається з п'яти томів, в яких вміщено листи, вірші засудженого, що є важливим джерелом для вивчення його політичних поглядів. Але потрібно зауважити, що у автора критичне ставлення до самої архівної справи, так як слідчі КДБ охоче засуджували дисидентів і «дописували» їм різні злочини та погляди. Саме тому архівну справу автор співставляє та порівнює зі спогадами Йосипа Терелі.

Новизна даної праці полягає у тому, що на основі матеріалів архівної кримінальної справи розглянуто дисидентську діяльність Йосипа Терелі, його політичні і релігійні погляди та його антитоталітарне протистояння, як одного з ревіних дисидентів в русі опору 1960-1980-х роках на території України.

Народився Йосип Тереля у 1943 р. в селі Келечин на Закарпатті в родині переконаних комуністів. У родині Йосипа Терелі панували різні погляди. Батько — особливий уповноважений ЦК КПУ по боротьбі з націоналізмом (це потім російські комуністи захищали його віру в комунізм), мати — на той час вчилася у Вищій партійній школі при ЦК КПУ в Києві. Йосипа виховувала бабуся Єва Тереля по батьківській лінії, яка не була прихильна до комунізму і розповідала внукові про заборонену Українську греко-католицьку церкву, прилучала його до віри в Бога. За неприховану релігійність малого Йосипа тричі виключали зі школи, звинувачуючи у "хуліганстві". За відверту агітацію щодо відновлення в Україні греко-католицької церкви Тереля майже 23 роки (з 1962 по 1987 рік з невеликими перервами) провів у радянських тюрмах, таборах і психіатричних лікарнях.

Вперше Йосипа Терелю арештовують 4 вересня 1962 р. за розповсюдження релігійної літератури для молоді, а 23-24 листопада Закарпатський обласний суд оголошує вирок - 4 роки ув'язнення [15, арк. 80]. У 1963 р. він втік із в'язниці, за що був засуджений на 5 р. таборів суворого режиму. У 1965 - нова втеча з табору Піщанка Вінницької області. 1 березня 1966 р., Тереля прийшов з повинною в КДБ Луганської області (матері Терелі співробітники КДБ обіцяли, що його пробачать, позаяк ніяких злочинів, крім утеч, він не вчинив) [15, арк. 81]. За такі протиправні дії був засуджений до 7 років позбавлення волі.

Перебуваючи у в'язниці в серпні 1966 р. Йосип Тереля написав статтю «Демократія при суспільно-приватній власності», яку намагався передати через колишнього в'язня Тимофеева. У ній він викриває саму сутність демократії в СРСР і стверджує, що необхідно замінити існуючий державний лад [16, арк. 140]. У липні 1967 р. Йосип Тереля виготовив спочатку три, а потім близько 150 листівок антирадянського характеру, які розповсюдив [16, арк. 138]. В цьому ж році засуджений Кіровоградським обласним судом "за тенденційне висвітлення історії України і наклепницькі вигадки про політику уряду й партії" до 8 років таборів суворого режиму. Пізніше, звільнений у 1975 р., повертається на Закарпаття.

У 1976 році Тереля пише відкритого листа протесту керівникові КДБ Юрію Андропову. Під назвою "Нотатки з будинку для божевільних" [2] це послання було опубліковано в США. В цьому листі висловлював обурення тим, що людей, які мають власну думку, правоохоронні органи зараховували до числа «психічно хворих» чи «ворогів держави». Автор називав такі методи боротьби з інакомислячими злочинними, а виконавців таких методів – вбивцями.

Тоді ж Йосип Тереля написав листа на адресу Папи Римського Івана Павла II, в якому охарактеризував становище Греко-католицької церкви в Україні і просив стати на захист ув'язнених та переслідуваних за віру [17, с. 362]. Наступна судимість – в 1983 р. по статті 214 КК УРСР, звільнений із в'язниці в 1984 р.

За свою дисидентську діяльність Йосип Тереля відбував термін у Володимирській та Ужгородській в'язниці, Мордовських та Пермських таборах суворого режиму. У Дніпропетровську чотири роки – в

одиначній камері [10, с. 202]. Його останнє засудження викликає увагу через те, що вміщує в собі навіть погрози з боку радянської влади у зв'язку з його діяльністю. Так, 8 лютого 1985 р. була порушена кримінальна справа на підставі статті 187 ч.1 КК УРСР проти Йосипа Терелі, якого звинувачували у написанні та направленні за кордон інформації наклепницького характеру, що ганьбить радянський державний і суспільний лад, активно сприяв у проведенні зарубіжними антирадянськими центрами масової пропаганди ворожих акцій проти СРСР [16, арк. 95].

У грудні 1981 р., перебуваючи в Москві, Йосип Тереля написав статті антирадянського змісту «Покорність и сопротивление» і «К.30». У першій статті він закликає «кожну християнську державу створювати призовні добровольчі пункти для набору рекрутів-добровольців, бажаючих боротися проти «Сатани» [15, арк. 177]. Тут викладає і своє ставлення до комуністів. На допитах Йосип Тереля стверджував, що виступав проти комуністів, а не держави, як йому інкримінували [15, арк. 89-90]. Його друга стаття походить від назви камери, де він сидів.

Важливим доказом протиправної діяльності Йосипа Терелі були листи, адресовані ним його куму, тоді ув'язненому Павлу Кампову. В одному з листів Йосип Тереля пише: «Вам не положено бути на території чужої держави, а Вас тримають росіяни у себе у полоні та ще й знущаються, якщо б Ви були на Україні, то може б ми і рахувалися із якимись правилами, а так із москалем нема чого бабратися» [15, арк. 19]. В такому дусі були й наступні його листи ув'язненому.

Відкритого листа міністру культури ФРН Гансу Майеру Тереля написав у грудні 1981 р., де розповідав про злочини радянської влади проти церкви, проти націй, людства: «Українська Католицька церква, - наголошує автор, - переживає страшні часи гоніння та переслідування. Немає дня, щоб хтось із католиків не був арештований, побитий, оштрафований тільки за те, що ми молимося рідною мовою. Наш народ ось уже протягом 60 років терпить нечувані знущання над вірою дідів наших з боку комуністичних правителів Москви» [18, с. 286]. Цей лист прозвучав 25, 27 квітня, 2 травня 1983 р. в ефірі антирадянської радіостанції «Радіо Свобода», а 31 липня 1983 р. – на «Німецькій хвилі» [15, арк. 185].

Крім того, «Радіо Свобода» 29 липня 1983р. передавала від імені Йосипа Терелі стан перебування «хворих» в Дніпропетровській психіатричній лікарні спеціального типу [15, арк. 188-190]. Кілька літ його «лікували» у психіатричних лікарнях тюремного типу в Берегові, Сичівці, Челябінську, Вінниці, Дніпропетровську [16, арк. 202]. І справді, беручи до уваги слова Раїси Бақдуалієвої, 1926 р. н., жительки м. Ужгород, засудженої 1970 р. за антирадянську пропаганду «комунисти настільки «порозумнішали», що не стали у своїй державі мати політ'в'язнених ..., які не визнають комуністів; а просто представляють їх...як душевнохворих» [19, арк. 154-155]. Лікар Йосипа Терелі Дніпропетровської психіатричної лікарні у вересні 1977 р. визнала симптомом хвороби бажання Терелі виїхати з СРСР [13, с. 772].

У вересні 1982 р. утворилася українська релігійна правозахисна організація Ініціативна група для захисту прав віруючих і Церкви, яку очолив Йосип Тереля. Він одним із перших у середовищі політичних дисидентів почав відкрито говорити про необхідність легалізувати УГКЦ в Радянському Союзі. У своїй Декларації учасники Української Гельсінської групи (1976 р.) саме на прикладі долі Йосипа Терелі описували для Заходу переслідування греко-католиків і всіх віруючих у Радянському Союзі [20, с. 302].

Йосип Тереля входив до нелегального Проводу Організації українських націоналістів і боровся за легалізацію греко-католицької церкви на Закарпатті, що за тоталітарного режиму перебувала у підпіллі, організовував богослужіння у лісах [21, с.531]. 9 вересня 1982 р. створив ініціативну групу захисту прав віруючих та церкви на Україні, яка, за його словами, була створена для легалізації Української католицької церкви, тобто визнання її органами радянської влади [15, арк. 106]. Починаючи з 1984 р., ініціативна група почала нерегулярне розповсюдження самвидавної «Хроніки Католицької Церкви в Україні» - суміші фактів і добромисних вигадок, редактором якої переважно був Йосиф Тереля, що проголосив себе главою незалежного єпископатом УКЦ так званого Центрального комітету українців-католиків [22, с. 146].

Група мала на меті ознайомити з матеріалами «Хроніки» всі парламентські європейські гелсінські групи і тому, як сам відзначає, «матеріали «Хроніки»... направлялися поштою членам парламентських груп за кордоном» [16, арк. 107]. Ініціативна група діяла досить рішуче, що видно з архівних матеріалів. Так, вони відправили «Заявление председателю Президии Верховного Совета СССР К.Черненко» [23, арк. 57], у якій вимагали звільнити з в'язниць, таборів тих, хто були прихильниками УГКЦ, і подавали чіткий перелік прізвищ.

Щоб не засуджувати Йосипа Терелю в черговий раз московський уряд у 1985 р. проводив переговори з ним. Їх розмова була надрукована в газеті «Українське слово». У статті йшлося про зустріч секретаря Президії ВР УРСР М. Хоменка, наукового співробітника Інституту атеїзму АСН при ЦК КПРС В.Бондаренка, секретаря обкому партії Закарпатської області М. Семенюка, члена ініціативної групи захисту прав віруючих та церкви в Україні Й. Терелі, що відбувалася 23 квітня в м. Ужгород. Під час зустрічі Тереля заявляв, що Україна «є колонією Москви» [23, арк. 84]. М. Хоменко запевняв, що всі «зачинені церкви за період 83-84 рр. будуть передані вам (католикам – авт.) у користування в разі позитивного вирішення даної проблеми» [23, арк. 84].

Під час зустрічі на адресу Йосипа Терелі прозвучали такі слова-погрози: «...в разі відкинення пропозиції уряду, мій вам порятунок – їдьте, куди хочете, терпелівість уряду може і спинитися» [23, арк. 84]. Наслідки розмови були надруковані у газеті «Di Welt», яка видавалася в ФРН в м. Ессе 16 березня 1985 р. під назвою «Чи є для церкви Московська пропозиція провокацією?» Ось її головна суть: «Після того, як відбулася бесіда голови Центрального комітету українських католиків Йосипа Терелі з головами офіційних кіл, де він рішуче відхиляв сумнівні пропозиції, уряд не скупився на погрози на адресу католиків» [16, арк. 74].

Відзначився Йосип Тереля у релігійному житті і написанням «Пасхальних бесід», які «писав для того, щоб він був зачитаний нелегальними... українськими католицькими священиками під час нелегальних богослужінь на свято Пасхи віруючим» [15, арк. 113]. Але в цій «Пасхальній бесіді» він зауважує, що «ні один із народу-окупанта не дасть нам ніякої волі...адже ми для них гірше рабів» [15, арк. 115]. А на допиті впевнено заявляв, що під народом-окупантом він рахує російських комуністів, шовіністів [15, арк. 115]. Також в «Пасхальних бесідах» з наклепницьких позицій, під покровом релігійної догматики, Йосип Тереля підтверджував ніби в СРСР переслідують віруючих за їх релігійні переконання представники органи влади в СРСР [24, с.27].

Під час розслідування було допитано велику кількість осіб, а також проведені у них обшуки, які проводилися не лише у друзів Терелі, але й у тих, з ким він інколи розмовляв чи перетинався у житті. Треба відмітити і знання Йосипа Терелі в юриспруденції. Так під час допитів він вів себе гідно і намагався навіть дати відсіч слідчим своїми відповідями, приміром: «Питання провокаційне, відповідь давати не буду». А на зауваження про особисте листування його з Камповим відповів: «Це не має відношення до даної справи» або «Це моє особисте право переписки».

Його список «злочинної діяльності», як висловлювалися КДБ-істи, можна продовжити і далі: це і видання «Хроніки», документи чи листи, які він відправляв за кордон чи представникам влади, його висловлювання на зборах народних депутатів, в щоденних розмовах, зосереджені проти радянської влади і її діяльності. На знак протесту проти репресій деякі віруючі УГКЦ у середині 80-х років зреклися радянського громадянства, зокрема Йосип Тереля відмовився від громадянства СРСР у 1984 р. [25, с. 203].

Під час судового засідання Йосип Тереля відмовився від адвоката у зв'язку з тим, що вини своєї не визнавав, бо вся діяльність «Ініціативної групи» носила легальний характер, суто правозахисний, а не антирадянський, як це виведено у «Звинуваченні» – тому захист у судовому засіданні він не міг довірити комуністові, як людині, що стоїть «на принципах так званої радянської дійсності» [26, арк. 110]. Засуджено його було по статті 62 ч.1 УК УРСР «до 7 років позбавлення волі у виправно-трудова колонії строгого режиму, із засланням строком на 5 років» [26, арк. 114]. Звільнений з колонії 5 лютого 1987 р. Позбавлений радянського громадянства у 1987 р., в часи горбачовської перебудови. Згодом переїжджає до Канади, де розгорнув широку діяльність - зустрічається з відомими людьми зі всього світу, агітуючи за незалежну Україну та за відновлення греко-католицької церкви [9, с. 3].

У своїх тюремних щоденниках Йосип Тереля згадує про написання заяви Генеральному секретареві ЦК КПСС Леоніду Брежнєву, в якому порівнює їжу для в'язнів та сторожових собак, і робить висновок, що сторожовим псом в СРСР краще бути і тому підписує даний лист «Пан-пес з України» [3, с. 64-65].

Йосипа Тереля неодноразово звинувачували в дармоїдстві. Однак, як тільки він влаштувався на роботу (наприклад, церковним старостою в 1976 р.), його відразу звільняли за вказівкою згори. Треба зауважити, що радянська влада намагалася скомпрометувати Тереля, оскільки 1986 р. в місцевій газеті «Голос Батьківщини» (№ 20) було опубліковано статтю (нібито на основі судових матеріалів), за якими Тереля кається за свої вчинки, що суперечить прочитаній нами архівній справі.

Помер Йосип Тереля у вимушеній еміграції в Канаді 16 березня 2009р. А на початку липня його тіло було перевезено в Україну і після похоронної відправи в храмі Архистратига Михаїла Нижнього Болотного віддано рідній землі. Цього року Йосипу Терелі виповнилося б сімдесят років. Та вже понад три роки тлінні останки Йосипа віддані на вічний спочинок рідній Карпатській землі в селі Нижнє Болотнє Іршавського району. Такий був його заповіт і остання воля [11, с. 8].

З наведеного можна зробити висновок, що Йосип Тереля — це в'язень сумління, який відносився до правозахисної течії дисидентського руху та боровся за свободу віросповідань, вільне здійснення обрядів, звільнення засуджених за віру. Відстоював ідеї гуманізму та демократії, особистої та національної свободи. Одним з методів його боротьби було створення комітету захисту Української греко-католицької церкви.

Комуністична система прагнула зруйнувати виплекані релігією моральні та духовні засади суспільства і нав'язати нову віру – марксизм–ленінізм і поклоніння її вождям. Тому релігійних дисидентів режим переслідував особливо жорстоко. За свою антирадянську діяльність Йосип Тереля 23 роки переслідувався органами безпеки, багато разів був ув'язнений, і врешті депортований за межі Радянського Союзу у 1987 році.

Джерела та література

1. Terelya Josep: witness to apparitions and persecution in the USSR: an autobiography / by Josep Terelya, with Michael H. Brown. – Milford, Ohio : Faith Pub. Co., 1991. – 324 p.
2. Terelya Josep Notes from a madhouse; translated and edited by Bohdan Yasen. – Ellicott City, Md. : Published for the Helsinki Guarantees for Ukraine Committee by Smoloskyp, 1977. – 16 p.
3. Тереля Й. 2001: Книжка ілюстрована малюнками автора виконаними у неволі. – Ужгород : Торонто, 1991. – 200 с.
4. Terelya J. Black and White. – Toronto, 1993. – 180 с.
5. Тереля Й. Тіло і Кров. – День Жертви. – Торонто-Пряшів, 2000. – 162 с.
6. Тереля Й. Царство духа. – Ужгород : Патент, 1994. – 56 с.
7. Тереля Й. Грушів [пер. з англ. А. Кисіль]. - Л. : Добра книжка, 2011. – 96 с.
8. Тереля Й. Нарис історії російського католицизму східного обряду. – Торонто-Пряшів, 2001. – 18 с.
9. Гаврош О. Повернення Йосипа Терелі // Старий замок. Паланок. – 2009. – 16-22 липня. – С. 3.
10. Костюк І. Громадсько-політичний, культурний і церковний діяч // Календар «Просвіти» на 2003 рік. – С. 201-203.
11. о. Василь Данилаш Нескорений // Щоб усі були одно. Бюлетень Закарпатської греко-католицької спілки імені владика Івана Маргітича. – №3. – жовтень 2011. – С. 8-10.
12. Мушинка М. За що розпинали Йосипа Тереля? // Карпатський край. – 1994. – №1-2. – С. 49-51.

13. Карасик С. Тереля Йосип Михайлович // Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. – Т. 1. Україна. – Ч.2. – Харків : Права людини, 2006. – С. 771-774.
14. Пагира В. Свідок правди і любові. – Мукачево : Карпатська вежа, 2009. – 28 с.
15. Архів УСБУ в Закарпатській області.– Спр.№6040 (Тереля Й.). – в 5-ти томах. – Т.1. – 205 арк.
16. Архів УСБУ в Закарпатській області.– Спр №6040 (Тереля Й.). – в 5-ти томах. – Т.4. – 222 арк.
17. Пашенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів. – Полтава, 2002. – 616 с.
18. Каганов Ю. Опозиційний рух в Україні і Польщі в контексті суспільно-політичних трансформацій (70-80-ті рр. ХХ ст.): компаративний аналіз // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – Вип.ХХ. – С. 283-294.
19. Архів УСБУ в Закарпатській області.– Спр. №5771 (Бақдуалієва Р.). – 329 арк.
20. Бублик Т. Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності комітету захисту УКЦ (середина 1980-х – початок 1990-х рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. XXXII. – С. 302-309.
21. Криваві тіні Кремлю. Літературна творчість репресованих / упорядники Довганич О., Федака Д. – Ужгород : «Закарпаття», 2006. – 664 с.
22. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989) // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. – Ч.1. – Львів, 1993. – С. 123-153.
23. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр.№6040 (Тереля Й.). – в 5-ти томах. – Т.2. – 222 арк.
24. Зігларов В. «З метою підризу советської влади» // Карпатський край. – 1993. – №9-11. – С. 26-29.
25. Каганов Ю. Православний та католицький виміри антикомуністичного руху в Україні і Центрально-Східній Європі (др. пол. 80-х рр. ХХст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – Вип.ХХХ. – С. 195-206.
26. Архів УСБУ в Закарпатській області . – Спр.№6040 (Тереля Й.). – в 5-ти томах. – Т.5. – 189 арк.

Гордийчук С. О. Диссидентская деятельность Иосифа Терели в 1960-1980-х годах (по материалам уголовных дел КГБ)

Статья посвящена борьбе Иосифа Терели, уроженца Закарпаття за свободу вероисповедания и освобождение осужденных советским правительством за веру в 1960-1980-х годах. Он жертва карательной психиатрии, автор и распространитель самиздата. За свои антисоветские выступления двадцать три года своей жизни провел в советских тюрьмах, концлагерях, психиатрических больницах и в ссылке. И наконец был депортирован за пределы Советского Союза как один из ревностных диссидентов Закарпатя в 1987 г. Данная работа базируется на основе архивных материалов Управления Службы безопасности Украины в Закарпатской области.

Ключевые слова: Иосиф Тереля, диссидент, репрессии, депортация, концлагерь, преследования, движение сопротивления.

Gordiychuk S. O. Political views and anti-totalitarian activities Joseph Tereli in the 1960-1980 (Based on criminal matters KGB)

The work is dedicated to the fight of Tereli Joseph, born in Transcarpathia for freedom of religion and the release of prisoners by the Soviet government for their beliefs in 1960-1980's. He is the victim of punitive psychiatry, the author and distributor of samizdat. For his anti-Soviet statements he spent twenty-three years of his life in Soviet prisons, concentration camps, psychiatric hospitals and in exile. And finally he was deported outside the Soviet Union as one of the zealous dissidents of Transcarpathia. This paper is based on archival materials of the Security Service of Ukraine in the Carpathian region

Keywords: dissident, Joseph Terelya, dissenters, totalitarianism, the Greek Catholic Church, Psychiatric Hospital.

УДК 94(477.74)“198/199”:316.482

В. В. Михайлов

ПОЛІТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ НА ОДЕЩИНІ НАПРИКІНЦІ 80-х – НА ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст.

У статті на основі матеріалів Державного архіву Одеської області та періодичних видань Одеси досліджується суспільно-політична ситуація в Південній Україні другої половини 80-х – початку 90-х років ХХ століття. Розкрито протидію комуністичної партії процесу становлення та функціонування «неформальних» організацій Одеської області. Визначено внесок неформальних об'єднань Одещини у розбудову української державності в другій половині 80-х - початку 90-х років ХХ століття.

Ключові слова: неформальні організації, опозиційний рух, Комуністична партія України, Одеська область.

Доба перебудови в СРСР поклала початок глибоким суспільно-політичним трансформаціям. На хвилі демократизації та гласності з др. пол. 80-х рр. ХХ ст. виникають неформальні товариства, діяльність яких стимулювала національно-демократичне пробудження в Україні. Кожна з організацій діяла в окремому суспільно-політичному векторі, але всіх об'єднувала антикомуністична спрямованість.